

Hatırlama ve Nisyan Arasında Salgının Sosyolojik Bakiyesi ve Küreselleşme

Prof. Dr. Yasin Aktay

Prof. Dr. Yasin Aktay

Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Sosyoloji Bölümünü bitiren Prof. Dr. Yasin Aktay, yüksek lisans ve doktorasını aynı üniversitede yaptı. ABD'nin değişik üniversitelerinde araştırmalar yaptı, dersler verdi. Çok sayıda bilimsel kitap, makale ve bildirileri bulunmaktadır. TÜBA üyesi de olan Dr. Aktay, köşe yazarlığı yapmaktadır. Halen Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sosyoloji Bölümünde öğretim üyesi olarak görevine devam etmektedir.

Prof. Yasin Aktay

Graduating from the Middle East Technical University (METU) Sociology Department, Prof. Yasin Aktay completed his master's and doctorate at the same university. He made researches and gave lectures in different universities of the USA. Dr. Aktay has many scientific books, articles and papers. Being also TÜBA member, Dr. Aktay is a columnist. He is still working as a faculty member at Ankara Yıldırım Beyazıt University Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Sociology.

Hatırlama ve Nisyan Arasında Salgının Sosyolojik Bakiyesi ve Küreselleşme

Prof. Dr. Yasin Aktay

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
yaktay[at]yahoo.com

Özet

Dünyanın 2019 yılı sonlarından itibaren karşılaştığı COVID-19 küresel salgını şimdiye kadarki hem başka salgınlardan hem de sosyal ve doğal afetlerden farklı olarak bütün dünyayı aynı anda benzersiz bir biçimde etkisi altına almış bir olay oldu. Bu salgın küresel ölçekte hissedildi. Çünkü içerdiği veya ürettiği riskler küreselleşmenin bir sonucuydu. Küreselleşme denilen ortam olmasa bu salgının o kadar hızlı bir biçimde bütün küreye yayılması mümkün olmazdı. Ancak bu salgın aynı zamanda küreselleşmenin bütün imkanlarını ve içerdiği riskleri de test eden bir boyuta sahip. Hiçbir renk, dil, fakirlik, zenginlik, ülke ayırmayan bu salgın karşısında bütün dünyada yaşanan kapanma tecrübesinden sonra artık dünyanın eskisi gibi kalmayacağı söyleniyor. Korona sonrası dünya nasıl olacak? Her şey köklü bir değişime uğrayacak mı? Sosyal ilişkilerimizin, uluslararası ilişkilerimizin, hatta dindarlık biçimlerimizin tabiatında radikal değişimlere şahit olacak mıyız? Bu sorular, geçmiş zamanlarda yaşanmış İspanyol Gribi gibi benzer salgınlarla karşılaştırıldığında ciddi bir hafıza olgusuyla karşı karşıya kalıyoruz. İnsan neyi ne kadar aklında tutuyor ve toplumsal hafızayı kuran dinamikler neler oluyor? Bu yazıda bütün bu sorulara cevap aranmaktadır.

Anahtar kelimeler

COVID-19, korona-sonrası, salgın sosyolojisi, küreselleşme, toplumsal hafıza, hatırlama, unutma

Sociological Remaining of Outbreak and Globalization between Evocation and Oblivion

Abstract

COVID-19 pandemic, which the world has faced since the end of 1919, has been an event that uniquely influenced the whole world at the same time, unlike other epidemics and social and natural disasters in the past. This epidemic was felt on a global scale because it is a consequence of the risks involved or produced by globalization. Without an environment called globalization, it would not be possible for this epidemic to spread to the whole sphere so quickly. However, this epidemic also has a dimension that tests all the possibilities of globalization and the risks involved. It is said that the world will no longer be what it used to be after the closure experience in the world in the face of this epidemic that does not distinguish any color, language, poverty, richness or country. How will the world be after the corona? Will everything change drastically? Will we witness radical changes in the nature of our social relationships, international relationships, and even forms of religiousness? We are faced with a serious memory phenomenon when these questions are compared to similar outbreaks like Spanish Flu, in the past. How much does one keep in mind and what are the dynamics that make up the social memory? This article seeks to answer all these questions.

Keywords

COVID-19, post corona, epidemic sociology, globalization, social memory, evocation, oblivion

Giriş

Korona virüsü dolayısıyla dünyanın çok çetin bir süreçten geçiyor olduğuna kuşku yok. Birçok yanıyla emsalsiz bir süreç. Bütün dünya halklarını zenginlikle-yoksulluyla-fakiriyle, işçisiyle-işvereniyle, dinlisini-dinsizini, siyahını-beyazını bütün ırklarını birbirinden ayırmadan bulup yakalayan ve herkese eşit davranan bir virüsün bir yandan da çok ciddi bir aktör olarak oynadığı rolü izliyoruz. Görüldüğü kadarıyla hiçbir fark gözetmeyen bu virüs, hatta belki daha zengin ülkeleri daha önce ve daha fazla vurmuş oldu. Gerçekten de koronavirüs salgınının ortaya çıkardığı bütün sorunlardan bilhassa dünyanın en gelişmiş ülkeleri daha fazla mustarip durumda. Çin’de ortaya çıkan ve hem sağlığa hem ekonomisine ciddi kayıplar verdiren virüsün etkisiyle Haziran ortaları itibariyle ABD’de 120 bin kadar ölüme yol açmış oluyordu. Aynı etkiyi yine dünyanın en gelişmiş ülkeleri vasfına sahip İngiltere, Fransa, İtalya, İspanya gibi ülkelerde gösterdi. Tabii farklı boyutlarda da olsa salgın; İran, Rusya ve tabii ki Avrupa’nın bütün ülkeleriyle birlikte Türkiye’de de etkisini gösteriyor.

Esasen sorun küresel olduğu ölçüde soruna dair tanımlar, teşhisler, söylemler de hemen küresel bir yaygınlık kazanıyor. Soruna dair herkesin söyleyeceği şeyler oluyor, çünkü sorunla ilgili herkesin tecrübesi yine kürenin her tarafındaki herkesin işine yarayacak veriler sağlayabiliyor. Çünkü halen sorunun mahiyeti konusunda insanların önlerini görebilecekleri mahiyette kesin bilgiler ortaya çıkmış değil ve virüsün dünyanın her tarafından üstesinden gelinmediği sürece hiç kimse için sorunun bitmesinden söz edilemeyecektir. Bu durum bütün dünya ülkelerini birbirleriyle iletişim ve dayanışma içinde olmalarını şart koşuyor. Bu da ortak bir duyarlılık ve sorumluluk içinde hareket etme zarureti doğuruyor.

Bununla birlikte sorunun kendisi hala net olarak ortaya konmamış ve önümüzde net bir sorundan çıkış haritası çıkmamışken herkes korona-sonrası (post-corona) durumları tahmin etmeye ve ona dair önerilerde bulunmaya odaklanmış

durumda. Dünyanın her yanında bütün sosyal bilimciler, akademisyenler, siyasetçilerin şu anda en önemli gündemi korona-sonrası durum. Doğal olarak her ülke bu durumdan avantajlı çıkmanın veya bu durumdan zararını karşılayacak yolların arayışına giriyor.

Korona sonrası dünya nasıl olacak? Her şey köklü bir değişime uğrayacak mı? Sosyal ilişkilerimizin, uluslararası ilişkilerimizin, hatta dindarlık biçimlerimizin tabiatında radikal değişimlere şahit olacak mıyız? Mesela aralarında müzmin rekabet bulunan bazı ülkeler koronavirüs ortak düşmanına karşı sergiledikleri ittifak dolayısıyla aralarındaki husumetlere son verebilecekler mi? Tarihin hiçbir döneminde iptal edilmemiş Cuma namazları, kilise ayinlerinin koronavirüs dolayısıyla uğradığı büyük kesinti bundan sonra da cemaatle ibadetlere devam eden bir yansıması olacak mıdır? Bütün bu sorular herkesin gelecekle ilgili merakını celbederken hemen herkesin üzerinde mutabık olduğu bir ifade var: Hiçbir şey bundan sonra eskisi gibi olmayacak, olamayacak. Gerçekten de öyle mi? Ne kadar büyük çapta ve radikal bir farklılık olarak yaşıyor olursak olalım, insanlık tarihinin bundan sonraki kısmını bugün yaşananlara orantılı olarak radikal biçimde değiştirecek mi? Koronavirüs dolayısıyla eve kapanan insanlar, bu esnada edindikleri bazı alışkanlıkları bundan sonraki hayatlarının vazgeçilmez rutinleri haline getirecekler midir? İnsanlar böylece konvansiyonel iletişim, davranış ve sosyalleşme biçimlerini bu vesileyle büyük ölçüde terk mi edecekler?

Aslında salgının etkisini bütün canlılığıyla yaşamaktayken geleceğe ilişkin bu tür öngörülerde bulunmanın ne kadar sağlıksız olduğunu geçmiş zamanlarda yaşanmış bazı büyük, travmatik etkiler yapmış hadiselerle dair toplumsal hafızamızı yoklayarak anlayabiliriz. Tarih boyunca nice benzer hadiseler yaşanmıştır ki, bu olaylardan sonra insanlar belli bir süre sonra hayatlarının rutinine geri dönmüş bir süre sonra yaşananları da unutmuşlardır. Ne var ki, yine birçok olay da insanlığın hayatında belli tedbirlerin alınması ve benzer bir yerden bir daha vurulmamak üzere bir dizi yeni düzenlemenin yapılması için önemli bir ders olmuştur. Art arda yaşanan depremler bir süre sonra yapılan binaların deprem statiklerinin daha sağlam olması hususunda ciddi anlamda uyarıcı olmuş ve bu da binalaşma kalitesini veya tarzını ciddi bir biçimde etkilemiştir mesela. Ancak yine de yaşandığı esnada ne kadar çok travmatik bir etki yaptıysa da 17 Ağustos 1999 depreminin toplumun hafızasından bir süre sonra silindiğini unutmamalıyız. Avrupa'da art arda yaşanan din savaşlarının da bir tür sosyal afet olduğu söylenebilir ki, zamanla hayatı felç etmeye yüz tutması toplumu bütün farklılıklarıyla birlikte bir arada tutacak bir toplumsal barış arayışına itmiştir. Bu arayış bir çözüm olarak devletin laikliği üzerinde bütün Avrupa'da uzlaşma sağlanmasına götürmüştür. Aynı şekilde Avrupa içinde yaşanan ve Avrupa'yı harap eden iki dünya savaşının ardından bir daha böyle bir şey olmaması için Avrupa Birliği fikrinin gelişmesine yol açmıştır. Dünya savaşı bugün yaşamakta olduğumuz salgının küresel düzeydeki etkisinden ve yaygınlığından belki daha az bir yaygınlığa sahip olsa da dünya ekonomisine, ticaretine, siyasetine hatta hayat tarzına etki edecek bir büyük devrimle sonuçlanmış oldu.

Norbert Elias'ın 1939'da yayımlanmış olduğu meşhur *Uygarlık Süreci* isimli eseri Avrupa'da modern burjuva yaşam tarzının gelişimini özellikle yemek sofrası alışkanlıkları ve bireysel hijyen alışkanlıklarının toplumsal bir yaygınlık kazanması üzerinden ortaya koymaya çalışır (Elias, 1990; 2002). Modern öncesi dönemlerde bireysel yaşam tarzlarında hiçbir hijyen kuralı gözetilmeden, ortak tabaklar, ortak teneffüs alanlarında, ayrıştırılmamış yaşam alanlarında her türlü hastalığın birbirine kolayca bulaştırılabildiği bir ortam söz konusudur. Elle yemek yerine çatal-kaşık kullanımına geçiş, yemek esnasında tükürme, sümükürme gibi modern insana çok iğrenç gelen davranışların normal sayıldığı dönemden, zamanla bir saray yaşam tarzına geçişin meydana gelmesinin izini iyi sürmek lazım. Kuşkusuz bunda Elias'ın daha ziyade vurguladığı şey yeni burjuva toplumunun oluşması ve saray adabı muâşeretinin toplumsallaşması, bunun bireyselleşme ile ilgisi olsa da Avrupa'da belli dönemlerde yaşanmış büyük salgınların, bulaşıcı hastalıkların, vebanın etkisi yeterince ele alınmamıştır. Oysa bu tür bulaşıcı hastalıkların ve salgınların zamanla hijyen hassasiyetinin bir yaşam tarzına toplumsallaşarak dönüşmesinde çok önemli bir etkisi olduğu kesindir.

Şu anda yaşamakta olduğumuz salgının geleceğin dünyasının şekillenmesinde önemli etkileri olacağı muhakkak, ancak bu etkinin ne olacağını öngörebilmek için hem bu olayın mahiyetine dair bazı değerlendirmeler yapmamız hem de karşılaştırılabilir geçmiş olayların bazı sosyolojik etkilerini hatırlamamız gerekiyor.

Küresel Dünyamızın Koronavirüsle Testi

Koronavirüsün hayatımıza girişi veyayılma şekli bir bakıma “çağdaş” boyutuyla yaşadığımız hayatın, iyice alışmış olduğumuz ama dikkatimizden kaçmış veya unuttuğumuz, göremediğimiz birçok yanını fark etmemizi sağladığı söylenebilir. Yaşadığımız dünyanın küresel niteliği aslında yine küresel düzeyde epeyce benimsemiş olduğumuz bir gerçeklik. Gündelik hayatımızda bunu bize artık her an hissettiren çok şey yaşıyoruz. Her an kullandığımız veya kullanmasak da elimizin altında, erişilebilir durumda olan imkanlar ve hareketliliklerle bunu yeterince hissediyoruz. Dünyanın her yanı birbiriyle alabildiğine yoğun bir biçimde irtibatlanmış durumda. Bu ister iletişim ve ulaşım düzenleriyle ister insan, bilgi ve mal, hizmet ve ürünlerin dolaşım düzeni içinde kendini ortaya koyan bir durum. Ancak bütün bunlar küreselleşmenin insanlığa kazandırmış olduğu muazzam bilgi birikimi bilgi, meta ve emeğin dolaşım, iletişim, ulaşım hızının sunduğu kolaylıkları sunduysa da son salgın tecrübesi küreselleşmenin bu imkanları kadar barındırdığı risklerin boyutları karşısında insanın ne kadar aciz kalabileceği hususunu da büyük bir uyarıyla hatırlatmış oldu.

Aslında küreselleşmenin sunduğu imkanlar ve kolaylıkların, beraberinde riskleri de geometrik olarak katlayarak büyütüyor olduğu da görülmüş oldu. Çin'in bir şehrinde ortaya çıkan bir virüsün kısa sürede bütün dünyaya yayılan bir salgın haline gelmiş olması büyük ölçüde küreselleşmenin sağladığı dolaşım hızı ve imkanları sayesinde mümkün olabilmektedir.

Dünya aslında her zaman riskler, tehlikeler barındıran bir yer oldu. Depremler, fırtınalar, seller, doğal afetler ve savaşlar. Bütün bunlara karşı insan tarih boyunca tedbirler almaya çalıştı. Deprem risklerine karşı en sağlam yapıları kurmaya, deprem olsa da yıkım ve ölüm getirmeyecek tedbirler almaya çalıştı. Genellikle bölgesel sınırlarda kalan bu tür doğal afetlere karşı tedbir alma konusunda modern insan işi biraz daha ileriye götürdü. Hiçbir ihtimali devre dışı bırakmadan, depremlerin, sellerin, doğal afetlerin etki etmediği güvenli bir dünya kurmaya odaklandı. Depremden etkilenmeyen binalar, sellerden etkilenmeyen şehir planlamaları, hastalıkları mevzi sınırlarda bırakacak tedaviler modernliğin en büyük başarısıydı.

Modern dünyada nedensellik zinciri içinde bilimsel aklın güvenli bir dünyayı yaratma konusunda kendine yeterli olacağı varsayıldı. Ancak ne kadar tedbir alınsa da bilimsel çerçevede bütün ihtimalleri hesaplayarak her türlü güvenli koşulları yaratma konusunda ne kadar çaba gösterilse de bizzat modern dünyanın ortaya çıkardığı imkan ve fırsatlar yanı başında orantılı olarak bazı riskleri ve tehlikeleri de büyüttü. Esasen modern dünyanın ilk sosyologları moderniteyi bir ilerleme hikayesi olarak resmettilerse de hepsi aynı zamanda modernliğin ortaya çıkardığı büyük tehlikeleri de işaret ettiler. Max Weber mesela, bütün rasyonalitesine rağmen, hatta tam da bu rasyonalitesinin ürettiği kurumlar ve yaşam tarzıyla modern dünyayı insan için bir demir kafese tıkan boyutunu da işaret etti. Marx, zaten katı olan her şeyin buharlaştığı bir dünyanın tekinsizliğini işaret ederken Durkheim organik toplumun aynı zamanda normsuzluk ve *anomie* üreten boyutlarına dikkat çektiler. Bütün bunlar moderniteyi saat veya makine gibi işleyen bir mekanizma olarak tasarlayan modernist projenin farklı versiyonlarıydı. Bu tasarıma göre aslında aklın ve bilimin üstesinden gelemeyeceği hiçbir sorun olmayacaktı. Nihayetinde makinede aksayan şeyler olsa da “sigorta” sistemi, hesaplanamayan muhtemel gelişmelerin bütün bir yapıyı etkilememesini sağlamak üzere, mevzi bir aksamanın bütün sistemi çökertmemesi için geliştirilmiştir. Neticede mevzi bir gelişme olsa da bunun sisteme bir zarar vermemesi sağlanacaktı.

Modernitenin ileri aşamasında daha fazla gerçekleşmeye başlayan küreselleşme gerçeğini yukarıda da ifade ettiğimiz gibi malların, paranın ve emeğin dolaşımı ve iletişim ve ulaşım imkanlarının sunduğu imkanlar üzerinden her geçen gün daha fazla hissettik, hissediyoruz. Ancak aslında günlük hayatımız içinde rutinleşmiş ve bu yüzden unuttuğumuz küreselleşme gerçeğini bize asıl hatırlatan ve hissettiren, etkisi ulusal sınırların ötesine geçen afetler olmuştur. Bunun için mesela Çernobil ve AIDS en önemli örnekler olmuştur. Çernobil nükleer reaktöründe meydana gelen bir patlamanın etkisi sadece Rusya'nın sınırlarında kalmamış çevre ülkelerin hepsinde üstelik yıllara yayılan etkisini gösterince küreselleşmenin farkına bir başka türlü varılmıştı. Aynı şekilde AIDS hastalığının ulusal sınırları aşan yayılması da küreselleşmenin varlığını içerdiği büyük risklerle aynı zamanda hissettirmişti. Doğrusu küreselleşmenin içerdiği risklerle ilgili analizler tam da seksenli yıllarda bu iki olay eşliğinde ama özellikle bulaşıcılığı ve bir salgına dönüşme ihtimali dolayısıyla AIDS hastalığıyla ilgili olmuştur. Ünlü alman sosyologlardan Ulrich Beck dünyayı

bu hadisenin merkezde olduğu bir analizle “risk toplumu” olarak nitelemişti. Riskler modernleşmenin, şehirleşme ve bunun getirdiği imkanların ürettiği sonuçlardı ve küreselleşmeyle birlikte artan riskler de aynı şekilde küreselleşmenin ürettiği sonuçlardır. Yine Beck’e göre küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan riskler alabildiğine demokratiktir çünkü genellikle zengin-fakir ayırt etmeksizin herkese bulaşabilme istidadı vardır (Beck, 1992: 36). Yine de gerek Beck’in gerekse Beck’in analizlerinden yola çıkarak *Modernliğin Sonuçları*’nı ele alan Anthony Giddens’in küreselleşmeyle birlikte işaret ettikleri riskler olarak Çernobil ve AIDS hastalıkları koronavirüs gibi bir salgın riskini öngörse de aynı anda bütün dünyada bu kadar eşzamanlı bir etkiyle işleyebilecek ve birçok şeyi etkileyebilecek bir vakayı tahmin etmek çok zordu (Giddens, 1994, s. 133; Turner, 2011, s. 253). Neticede AIDS’in ve başka salgın riskleri için belli bir öngörülebilirlikle bir tür sigorta sistemi devreye girmiş onları mevzi bir ölçekte tutabilmiştir. Ancak koronavirüs muhtemelen küreselleşmenin içerebileceği risklerin sınırları konusunda ilk defa bu ölçekte bir uyarıyı gerçekleştirmiştir. Eş zamanlı olarak bütün dünyada bütün ulaşım sistemlerini ve sosyalizasyon ortamlarını iptal eden ve bütün insanları evlerine kapatan bu salgının artçı dalgaları, hatta yenilerinin gelebileceğini söylemek artık şom ağızlı bir korku kurgu-bilimi sayılmayacaktır. Bu durumda dünya düzeninin, sosyal hayat tarzlarımızın kendini bu tür risklere göre ayarlamak durumunda kalacağı yeni bir döneme girmiş olduğumuz açıktır. Bu arada küreselleşme elbette sadece imkanlarıyla ve toplumsal hayatımızı kolaylaştıran yanıyla tezahür etmiyor. O aynı zamanda giderek artan miktarda bir tüketim kültürünün gelişmesiyle de kendini gerçekleştiriyor, ki bu kültürün doğaya karşı ciddi bir tehdit oluşturduğu da görülüyor. Tüketim kültürü doğal kaynakları ve güzellikleri ciddi anlamda tüketirken ürettiği zararlı salınımlarla da doğaya ciddi bir çevre tehdidi oluşturmaktadır. Sadece salınan karbon yakıtlarıyla veya başka gazlarla atmosfere, ozon tabakasına yönelik açık bir gerçek haline gelmiş olan tehdidin hangi zamanda hepimizin karşısına büyük bir felaket getireceğini kimse kestiremiyor. Bu arada küresel ısınma artık ölçülebilir ve yakın zamanda insanlığa her an patlak verecek ve bütün küreyi etkileyebilecek yine benzer bir tehdidi barındırmaktadır. Tabi nükleer enerji ve silahlanmanın barındırdığı tehditleri saymıyoruz bile. Beck, bütün bu riskleri sayarken, aslında insanlığın bu tehditlerin farkında olduğu halde başa gelmedikçe bunlara karşı etkili bir önlem alma konusunda kimsenin harekete geçmiyor olduğunu tespit ederken maalesef geçmeyecek olduğunu da öngörüyor. Başa gelmedikçe, evet, tıpkı şimdi koronavirüs salgını karşısında olduğumuzda yaptığımız gibi.

Doğrusu, insanoğlu ortaya koyduğu sistemlerle övünme sınırını aştıkça, bu sistemlerin içerebileceği risklere karşı da derin bir gaflete düşüyor. Bugün yaşamakta olduğumuz dünyada insanın sergilediği etkinliğine, gücüne, aklına, kabiliyetlerine dair söylemler neticede bir virüs karşısında düşebileceği acizlik ihtimalini tamamen yok sayan bir gafletin perdesini de örüyor. O yüzden bütün dünyayı yavaş yavaş esir almaya yüz tutan korona virüsü insana bu dünyadaki yerini hatırlatan bir etki yapıyor.

İster laboratuvarlarda üretilmiş olsun ister doğal yollarla gelişmiş olsun, koronavirüs insanın ürettiği medeniyetin sınırlarını gösteriyor. Başımızdaki bulutların aniden üzerimize çökmeyeceğine dair nasıl bir güven taşıyıp dünyanın bütün kaynaklarını sorumsuzca ve hoyratça tüketebiliyor insan oğlu? Veya dağların yürüyüp başımıza yıkılmayacağına veya yerin yarıp bizi yutmayacağına nasıl güvenip de başka insanlara, canlılara, tabiata egemenlik taslamaya kalkıyordu? Biraz daha ötesi, kapımızı çalan yoksuldan, mülteciden esirgediğimiz ekmeğin, suyun, konforun ve sair sahip olduğumuzu zannettiklerimizin aslında bize ait olmadığını hatırlattı bu salgın. Belki birkaç aylığına da olsa insanların sahip olduklarıyla aralarına bir anda erişilmez bir mesafe koyan, insanın bütün varlıklarını iptal eden bir durum ortaya çıkardı bu salgın. Bu da kaçınılmaz olarak insanlar için hayatın anlamını sorgulamaya sevk eden bir etki yapmıştır mutlaka, ancak bu sorgulamayı herkesin aynı şekilde ve aynı sonuçlara çıkacak şekilde yapmış olmasını beklememek gerekiyor. Çünkü insanın şimdiye kadar gerçekleşen doğasının ortaya koyduğu bir gerçek hiçbir olay karşısında bütün insanların aynı tepkiyi vermiyor olduğudur. Nitekim, muhtemelen insanlık tarihinde bütün kürede etkili olacak şekilde zengini-yoksulu, doğuluyu-batılıyı, güneyliyi-kuzeyliyi, yöneteni-yönetileni, velhasıl hiç kimseyi ayırt etmeyen böyle bir olayı yaşarken bile insanların tepkileri aynı olmayabiliyor. Kimi daha olayı yaşarken bu olayın sonrası için hesaplarını yapmaya devam etmekte, kimi ise bu olayın etkisiyle hayatın anlamına dair ciddi bir sorgulama süreci yaşamaktadır. Bu konuda sıcağı sıcağına yapılan bazı sosyolojik araştırmaların bu konuda tespit ettiği veriler hem bu çeşitliliği hem de bu konuda ortaya konulan davranış değişikliklerinin zamana karşı dayanıksızlığını, yani neticede nisyan ile malul kaldığını ortaya koyuyor. Veysel Bozkurt'un koronavirüs dolayısıyla eve kapanmanın daha ilk günlerinde yaptığı araştırmadan çıkarsadığı sonuçlardan biri "insanların güçlü toplumsal bağları olmasının onların korku ve kaygılarını azaltan bir tarafı" olduğunu ortaya koyarken mesela Türkiye'de aile hayatının hala güçlü olmasının bu sorunla baş etme konusunda önemli bir katkısı olduğunu tespit ederken, bu tür "kriz durumlarında hayata dair varoluşsal kaygıların artışı(nın) insanların serinkanlı/analitik düşünme becerilerini zayıflattığından hareket eder" (Uzun & Bozkurt, 2020). Aslında bu serinkanlı/analitik düşünme normal zamanlarda çoğu kez karşımıza modern insanın o meşhur hesapçı rasyonalist zihni olarak çıkıyor ki, bu kriz zamanları belki insanın daha basit, daha temel insani gerçeğine dönüşü olarak da görülebilir.

Kuşkusuz bu salgının bundan sonraki insan hayatına önemli etkileri olacaktır, ancak yaşandığı esnada yaptığı etkinin ne kadarının kalıcı olup olmayacağı hususunda kesin şeyler söylemeden olanın kendisini bir deneyim olarak kaydetmekte fayda vardır. Neticede, gözle görülmeyen, kulakla duyulmayan, birçok özelliği hala bilinmeyen mini minnacık varlığıyla meçhul düşman koronavirüs bütün ihtişamıyla emsalsiz bir iktidar kurdu insanlığın hayatında. Şimdiye kadar hiçbir gücün yapamadığını yaptı. Birbiriyle türlü ihtilaflar içinde bulunan, rekabet eden, savaşan bütün dünya devletlerini kendisiyle meşgul etmek suretiyle, ortak bir sorun temelinde adeta birleştirdi. Küresel yaşam kültürünün vazgeçilmezleri haline gelmiş olan, hani bir saat dursa

bütün hayatı sekteye uğratacağı düşünülen bütün kurumları öngörülemez bir geleceğe kadar tatil etti, yaşama alışkanlıklarını değiştirdi, son sürat devam eden hayata ani bir fren çekti. Adeta ölmeye önce öldürdü, kıyameti kopmadan önce kopardı. Kuşkusuz farklı inançlara sahip olanların farklı hisleri ve deneyimleri de olmuştur, ancak bu esnada cereyan eden diyaloglardan birinde bir Müslüman bakış açısıyla bir vatandaşın bir ifadesini kaydetmekte fayda var: “Ölmeye önce ölmeyi müminler Hacc’la, oruçla, namazla periyodik olarak tecrübe ederler. Bunu tecrübe etmek dini bir görev. Bir inanç topluluğuyla birlikte hayatın ayrıştıran, bölen, çatıştıran, uzaklaştıran rutinine karşı tevhit eden, birleştiren, ortaklaştıran tecrübeye davet eden çağrıya icabet bize o ölüm tecrübesini, ölümden önce yaşatıyor, bize bizi öğretiyor. Tabii o tecrübeyi yaşamaya insanlar gönüllü olarak icabet ederler. Bu tecrübe hayatın bir oyun ve eğlenceden ibaret olduğunu öğretir. Ancak, hayatın oyun ve eğlenceden ibaret olduğunu bilmek hayatı ciddiye almamayı değil, bilakis daha fazla ciddiye almayı telkin eder, ama gerçek anlamı üzerinden. Bir nefesine hükmedemediğimiz bir dünyanın sihrine kapılıp aynı özden yaratılmış olduğumuz insanların hukukuna tecavüz etmemeye, insanlara zulmetmemeye, zalimlere de boyun eğmemeye, kula kulluk etmemeye ve ettirmemeye ahdedecek bilince ve iradeye ulaştırır böylece. Bu dünyada kazandığımızı zannettiğimiz hiçbir şeyin bize kalıcı olmadığını, bizim zannettiğimiz hiçbir şeyin bize ait olmadığını, bilakis bizim bütün varlığımızın O’na ait olduğunu anlarız” Daha önce de söylediğimiz gibi bu süreci herkes aynı şekilde algılamıyor ve deneyimlemiyor elbet. Ancak bu deneyimin de kayda değer olduğunu söylemekte fayda vardır. Yoksa insanca halleriyle, insanca yorum farklarıyla birlikte anlıyor herkes. Ve bu süreci yaşayan herkeste bu tecrübe aynı etkiyle son bulmuyor elbet. Nitekim şimdi böyle bir tecrübeyi başka türlü yaşamaya bir virtüs mecbur bırakıyor. Bütün insanlığın bilim adına, teknoloji adına, gelişmişlik adına kat etmiş olduğu bütün mesafeleri bir anda sıfırlayan bir tecrübenin insanlığa hümanizm adına bir miktar tevazu hatırlatması beklenebilir. Çünkü bu tür tecrübeler hangi bilgi seviyesine ulaşmış olursa olsun, insanın bilmediklerinin hala bildiklerinin yanında çok az olduğunu çarpıcı bir biçimde hatırlatıyor.

Bu arada salgın her ne kadar gerek küreselleşmenin ne kadar büyük bir risk altında olduğunu gerek bilimsel anlamda insanlık olarak kat etmiş olduğumuz mesafelere dair sınırlarımızı hatırlattıysa da, yine de böyle bir krizle baş etme konusunda bilimsel mühtesebatın ne kadar aktif bir biçimde devreye sokulabildiğini de gösterme fırsatı verdi. Koronavirüs bütün dünyayı ilginç bir biçimde ortak düşmana karşı birleştirmişken bütün dünyadan derlenen bütün tıbbi uygulama verilerinin nasıl bir ortak bilim ve akıl havuzunda değerlendirildiğine dair de kayda değer bir deneyim de yaşadık. Bilginin küreselleşmesi aynı zamanda dünyanın her yanındaki her bireyin sağlık verilerinin de ortak bir bilgi havuzuna akmasını sağlıyor. Üstelik bu ortak havuzun bir merkezi de yok ve bu da Modernliğin başından beri geçerli olan Batı’nın merkeziliği gerçeğini de sarsan bir etki yapıyor. Bu havuz Batı’da değil, her yerdedir, hatta bu süreçte Türkiye ve Güney Kore gibi Batı dışı ülkelerin başarılı performanslarıyla bu bilgi verilerinin buralara doğru daha yoğun aktığını ve çözüm odaklı olarak daha hızlı ve etkili bir biçimde değerlendirildiğini de gösterdi.

Tam bu noktada ortaya çıkan en çarpıcı durum, şimdiye kadar temsil ettikleri imajlarına çok aykırı bir performans sergileyen ve küresel düzende merkezi konumda olan ülkelerin durumu. Bilimsellikte, teknikte, sağlık sektöründeki gelişmişlikte dünyada efsane haline gelmiş dünyanın gelişmiş ülkelerinin sağlık sistemlerinin bu sorun karşısındaki çöküşleri bir tür skandal olarak yaşandı. Dünya'nın her yanından tedavi için turist çeken ABD, İngiltere, Fransa, İtalya gibi ülkelerin kendi vatandaşlarına sağlık hizmeti verme konusunda sergiledikleri acizlik aslında korona-sonrası mevcut dünya düzeninin daha fazla sorgulanmasını beraberinde getirecek görünüyor. Daha sonra dönmek üzere bu konuyu geçelim. Bu süreçte kimin daha fazla öne çıktığından bağımsız olarak değerlendirildiğinde virüsle mücadele ortaklığı temelinde bütün dünya ülkeleri arasında gelişen iş birliğinin de son derece istisnai bir durum olduğunu kaydetmek gerekiyor. Bu ortaklığa bu virüs mecbur bıraktı, çünkü virüs dünyanın her bölgesinde aynı anda yok edilmediği sürece, sadece bir ülkenin tek başına başarılı olması, o ülkeyi de kurtarmıyor. Sosyolojideki meşhur kural böylece gerçekleşmiş oluyor. Ortak düşman grup bağlılığını pekiştirir ve yeni bir grup bilinci oluşturur (Coser, 1956). Gerçekten koronavirüs dolayısıyla bugün birçok ülke arasında çok önemli bir yardımlaşma ve dayanışma trafiği oluşmuş durumda. Ancak yine hiç kuşkusuz bu dayanışma bütün ülkeler arasında eskiden beri var olan bütün ihtilafları veya çatışmaları, rekabetleri ortadan kaldıracak düzeyde değil. Ancak bilhassa Türkiye'nin bu süreçte aralarında en gelişmiş ülkeler olmak üzere 70'ten fazla ülkeye ulaştırdığı yardımlar bir tür koronavirüs diploması zemini oluşturmuş oldu.

Bir Sosyal Aktör Olarak Salgın

Nihayetinde yol açtığı bu yeni dayanışma ve işbirliği örüntülerine bakılarak bu virüse bir akıl atfetmek mümkün olsa, belki böyle bir rol oynamak üzere hayatımıza girdiği düşünülebilir. İnsanlık olarak kendi halimize bize anlatmak üzere, bize kendimizi, insanlık durumumuzu öğretmek üzere gelmiş gibi. İlginç bir biçimde böyle bir akıl ve hedef yüklü gibi bu virüse. Biyolojik genetiğini çözersek bu mesajı okuyamayabiliriz ama manevi genetiğinde bu etki açıkça okunuyor.

Bir anlamda küreselleşmiş, birbiriyle bütünleşmiş, kaynaşmış, iç içe geçmiş bir dünyanın bütünlüğüne, kaynaşmışlığına ve birliğine dair tecrübeyi en acı şekilde yaşıyor. Dünyanın galesi içinde koşuşturup duran, en önemli, en hayati gibi görünen gündemlerin arasından çıkıp gelen ve kendini bütün dünyanın gündeminin merkezine yerleştiren bir virüs. Nasıl bir aktör, nasıl bir etki ve nasıl bir nüfuz ile bütün dünya sistemine tarihin hiçbir döneminde hiçbir aktörün yapamadığı etkiyi yapabildi? Şimdiye kadar hiç öngörülemeyen bir etkiyle yepyeni bir tecrübe yaşattı insanlığa ve yaşatmaya devam ediyor. Bırakmız yakın tarihimizi, bilebildiğimiz insanlık tarihinde böylesi bütün dünyayı aynı anda standart bazı uygulamalara sevk eden ve dünyayı aynı anda aynı pratiklerde birleştiren, üstelik işlemekte olan bütün bir sistemi durduran başka bir olay yok. İnsanlık tarihi elbette geçmişte de çok sayıda savaş, salgın, doğal veya sosyal afet hatta dünya savaşları yaşadı. Ancak bütün bu olayları hiçbiri COVID-19 salgını karşısında sergilenen küresel çapta aynı anda bir yaşam tarzı etkisine yol açmamıştı.

Koronavirüs yol açtığı dramlar, panikler, ölümler ve hastalıklar üzerinden değil elbet, aynı zamanda şimdiye kadar kuragelmış olduğumuz dünyamızın mahiyetine, zaaflarına ve anlamına da ışık tutan bir etki yapmış oldu. “Son ırmağın kurduğunda, son ağaç yok olduğunda, son balık tutulduğunda; beyaz adam paranın yenmeyen bir şey olduğunu anlayacak” diyen meşhur Kızılderili atasözü şimdi sadece Amerika kıtasını işgal eden beyaz adama değil bütün dünyanın kulaklarında çınlayacak güncelliğiyle koronavirüs salgınının etkileriyle ifade ediliyor. İnsanlığın çoğalma, büyüme, hızlı hareket etme, üretme ve tüketmede kendini kaybetmiş hali, bu esnada ürettiği para, mal, değerler, teknolojiler, araçlar, hepsi bir koronavirüs salgını karşısında hiçbir anlam ifade etmeyebilecek bir anlam şokuna maruz kaldı.

Bütün dünyada hükümetlerin, savunma, uzay araştırmaları, sağlık, teknoloji ve eğitim alanındaki önceliklerine dair önemli bir sorgulamayı da başlatması mukadder olan bu salgının aynı zamanda uluslararası işbölümünün bir parçası olarak tekstil gibi bazı alanların gelişmekte olan ülkelere kaydırılmış olmasının yeri geldiğinde nelere yol açabileceğine dair önemli bir tecrübe yaşanmış oldu. Buna mukabil evlerine kapanmak durumunda kalan dünyanın her tarafındaki insanların küresel nitelikteki bir salgının etkilerine karşılık yine küresel nitelikteki bazı organizasyonların nispeten ne kadar hafifletici olabildiği de birlikte görülmüş oldu. Neticede eve çekilen hayatın idamesi biraz da küresel bir ağa sahip internet teknolojisiyle sağlanabildi.

Hülasa, koronavirüs ölçeğinde istisnai bir vakanın bundan sonra dünyayı, küreselleşmeyi, uluslararası ilişkileri yorumlayan teorik yaklaşımlarımıza da ciddi bir etkisi olacağı açıktır. Daha olayın ortasında iken, herkesin bir de post-korona gündemine yoğunlaşmış olduğu bu günlerde, önce başımıza gelene dair anlamlı bir söylem bulmamız lazım.

Hatırlama ve Nisyan Arasında

Gerçekten de Hiçbir Şey Eskisi Gibi Olmayacak Mı?

İster bir sosyolojik durum olarak küreselleşme isterse de bir uluslararası düzen olarak küreselleşmenin gündelik hayatı kolaylaştırdığı kadar eşitsizliği ve adaletsizliği de aynı ölçüde düzenin önlenemeyen bir unsuru haline getirmiş olduğu bir gerçek. Küresel dünyamızın talihli kesimleri için büyük fırsatlar sunan küreselleşme başka kesimler için işgal, zulüm, sömürge ve savaşlar getirdi. Üstelik küresel dünyanın merkezi güçleri kendi aralarındaki ihtilaflar savaşa dönüştüğünde bu savaşı kendi topraklarının dışında kürenin belli coğrafyalarında hallededildiler. Afganistan, Suriye, Yemen, Libya, Irak, Mısır bu savaşların önemli alanları, hepsi de İslam Dünyası'nın parçası ve hepsinde kim savaşırıyorsa onlar adına Müslümanlar savaşır ve ölüyor. Soykırımlara, insan hakkı ihlallerine ve demokrasiye karşı inanılmaz bir duyarlılık satan Batı'nın İslam coğrafyasında akan kana karşı sergilemekte olduğu duyarsızlık mevzubahis küresel dünyanın özelliklerinden biri. 9 yıldır devam etmekte olan Suriye krizini çözmek yerine Batı'nın ortaya koyduğu tavır bu krizden doğan mülteciler dalgalarının kendi kıyılarına vurmasına karşı alınacak tedbirlerin ötesine geçmiyor.

Mülteci akınına karşı kapatılan sınırlar küreselleşmenin bir bakıma kendini inkarını beraberinde getirirken, bugün karşımıza çıkan COVID-19 kodlu yeni tip koronavirüs şimdiden yol açmış olduğu sonuçlarla bu inkara karşı ciddi bir fatura çıkarmış bulunuyor. İnsanoğlunun bilimiyle, teknolojiyle, ulaşım ve iletişim ağları ve konforuyla kurabileceği en iddialı düzen bugün hiç kimsenin öngöremediği bir tehditle yerle bir oluyor.

COVID-19 virüsünün şimdiden yol açmış olduğu sonuçların elbette sonuna gelmiş değiliz, ancak şimdiden görünen bu salgının hayatımızda çok radikal bir değişime, gelişmelere yol açacağıdır. Hep söylenir ya, hiçbir şey artık eskisi gibi olmayacak. Ama tam olarak ne değişecek? Bu olay bugün hayatımızdan bütün başka gündem ve meşguliyetleri söküp çıkarıncasına sökün etmiş durumda, ama bu virüse karşı bir aşı bulunduğunda ve hayat normale döndüğünde bundan geriye ne kalacak? Aynı etkiyle hayatımızda ilanihaye devam etmeyeceği kesin elbet, ama ne kadarı hatırlanacak ne kadarı unutulacaktır? Dahası, bu olayın etkisiyle yapılacak bazı düzenlemeler hayatımızda ne kadar kalıcı hale gelecek?

Dünyada özellikle salgınlar ve doğal afetlerin tarihine bakıldığında bu konuda insanın tabiatına uygun olanın hatırlamak veya sürekli akılda tutmaktan ziyade unutmak olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Aslında hayatımızda bir dönem çok yoğun yaşandığı için yer tutmuş nice olayın çok kısa zaman sonra sanki hiç yaşanmamış gibi hayatımızdan çekip gittiğine dair sayısız örneklerimiz vardır. Hatırlayanlar hatırlar elbet, mesela 1990 yılında Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgali üzerine harekete geçen ABD, Irak'a karşı bütün dünyanın televizyon ekranlarından neredeyse naklen izlediği bir saldırı başlatmıştı. Haftalarca süren o saldırı esnasında dile gelen Patriot, Sorti gibi birçok kelime, deyim ve özellikle Irak'a yakın ülkelere her an ulaşabilecek Saddam'ın kimyasal silah kullanma ihtimali karşısında duyulan tedhiş ve korkunun gündeme getirdiği gaz maskesi ve sığınaklar aylarca ülkeyi meşgul etmişti. Bu olaydan sadece birkaç yıl sonra Edibe Sözen'in uyguladığı bir sosyolojik araştırma, o olayla ilgili insanların çok az şeyi hafızalarında tutmuş olduklarını ortaya koymuştu (Sözen, 1997). Hafıza-i beşer nişyan ile maluldür ama bu maluliyetin muhtemelen bazı travmalarla baş etmek için insan psikolojisinin ürettiği bir savunma mekanizmasıdır boyutu da var. Yukarıda da değindiğimiz gibi 17 Ağustos 1997 depremi aylarca, hatta yıllarca ülkenin gündeminden düşmedi ama nihayetinde bugün o depremden geriye hatırlanan çok az şey kaldığı gibi ülke her an tekrarlayabilecek aynı ölçekte bir deprem riskinin altında bulunuyor.

Bununla birlikte toplumsal hafızanın bir seçiciliği olduğunu da kaydetmek gerekiyor. Ülkelerin başka toplumlarla kavgalarında, karşılaştıkları kolektif düşmanlıklar veya savunmalar çerçevesinde yaşadıklarının onlarda daha kalıcı, uzun vadeli bir hafızayı inşa ediyor olduğunu da görebiliyoruz. 1918 yılında ortaya çıkan İspanya Gribi, mesela, şimdi ancak zar zor ulaşılabilen kayıtlara göre aynı dönemde yaşanmış olan Birinci Dünya Savaşı'nda ölen 20 milyon insanın iki buçuk katı yani 50 milyon insanın hayatına mal olmuştur. Hatta bu etkisinden dolayı savaşın bitmesine yol açanın da bu grip olduğu söylenir

(Koçak, 2020). İspanyol Gribi o tarihlerde dünya nüfusunun üçte birine bulaşmıştır. Sosyolojinin büyük isimlerinden Max Weber dahi 1920 yılında bu gripden dolayı ölmüştür. Ancak dünya savaşının iki buçuk katı kadar insanı öldürmüş, dünya nüfusunun üçte birine bulaşarak hayatlarına etki etmiş böyle bir olay hakkında bugün, hatta olaydan kısa zaman sonrasında itibaren hiç kimsenin hiçbir şey hatırlamıyor olması, hafızanın bu seçiciliğinin işareti. Faruk Karaaslan *Toplumsal Hafıza*'nın sosyolojisini yaptığı çalışmasında özellikle kimlik kurucu hadiselerin içinde ölüm gerçekleşmemiş olsa bile neden ve nasıl toplumsal hafızada kendi yerlerine kurulduklarını analiz ediyor (Karaaslan, 2019). Buna göre, özellikle kendi dost-düşman ilişkilerimizin tesis edildiği noktada yaşadığımız çatışmalar ve gerilimlerin hafızada çok daha kalıcı bir yer edindiğine dair geniş bir örneklemimiz vardır. Savaşlar bizim bugün başka insanlarla paylaşımımızı ve hukukumuzu belirleyen kurucu vakalardır. Bizim biz olmamızı sağlamış olan güç kavgasının son halidir ki, onları hatırlayarak mevcut durumumuzu konumlandırıyoruz. Unutma şansımız da ihtimalimiz de yoktur. Ancak bu hatırlamanın nasıl olduğu tabii ki bu son kavgada galip mi geldiğimiz, mağlup mu olduğumuzla veya mağlup olmuşsak nasıl bir travma yaşadığımızla ilgili bir şeydir. Her durumda başka insanlarla ilişkilere dair hafıza kolay kolay silinmiyor. Oysa ne kadar ölümlü hatta travmatik de yaşanmış olsa, doğal afetle gelen ölümlerde suçlanacak veya kendisine karşı konuşulacak, böylece kendi benliğini ve kimliğini kuracak bir düşman yoktur. Her ne gelmişse günün birinde kendisine karşı bir hesap çıkarılacak bir denk hasım yoktur. Belki Tanrı'dan gelene karşı yapacak bir şey olmadığına dair inanç veya kabul. Aslında halihazırda bile bu salgının etkisini bir an önce atlatıp normal hayatına dönmek isteyen insanların davranışları üzerinden izlememiz mümkün. Çin, İran hatta Avrupa ülkelerinde bütün risklerine rağmen insanların bir an önce normal hayatlarına dönme konusunda duydukları aşırı istek, hafif bir normalleşmenin ardından sergilenen davranışlara bakıldığında bu olayın da insanların büyük çoğunluğunda hafızada çok derin bir etki bırakmayacağını gösteriyor. Olay yaşandığı esnada bile evlerine kapanmış birçok gazetecinin, bürokratin, akademisyenin, sosyal bilimcinin belirleyici gündemi "koronavirüsü nasıl atlatacağımız" sorusundan ziyade "koronavirüs sonrası dünyada, ülke olarak, toplum veya şirket veya grup olarak" nasıl bir yer tutacağımız sorusuna yoğunlaşmış bulunuyor.

Ancak yine de bu tür vakaların başka türlü etkileri olduğu gerçeğini de unutmamalıyız. Koçak'ın da hatırlattığı gibi Avrupa'da veba salgını feodalizmin sonunu getirmiş bir olay olmuştur (Koçak, 2020). Bu salgının da yaşandığı anda hayatımıza soktuğu yeni ilişkiler, bilinç düzeyi ve davranış kalıpları olacağı çok açık görünüyor. Bu yeni veya yenilenmiş davranış tarzlarını saymak gerekirse:

1. Dünyada başta uluslararası sağlık kuruluşlarına olan güven olmak üzere diğer uluslararası birliklerin bu olayda sergiledikleri acizlik dolayısıyla işlevlerinin sorgulanmasını ve bu tür birlik veya kurumların kendilerini yenilemek zorunda kalmaları, belki yeni kurumların ortaya çıkmalarını bekleyebiliriz. Daha olayın başında ABD Dünya Sağlık Örgütünü bu salgını öngörmekte veya buna karşı gereken tedbirleri almaktaki başarısızlığı dolayısıyla suçlu ilan ede-

rek ilerleyen aşamalarda kuruma üyelikten çıktığını, dolayısıyla desteğini de çektiğini açıkladı. Oysa dünyanın süper gücü olarak ABD de sağlık sisteminin vatandaşlarına en temel insani hizmetleri sunmaktan aciz olduğunu gösterdi. Sağlığın tamamen piyasaya teslim edilmiş olması, tıp biliminde ve sağlık hizmetleri teknolojilerinde ne kadar ilerlemiş olursa olsun, bunun vatandaşlara eşit şekilde yansıtılmayan ve sadece belli bir zenginlik düzeyine sahip olanların erişebildiği bir hizmet seviyesinde bırakmış olduğu ortaya çıktı. Aslında bu durumun işaretleri muhtemelen yüz yıldan az olmamak üzere veriliyor ve tam da bu yüzden son bir yüzyıldır çoğu ABD başkanlarının en büyük hayali bir sağlık reformu gerçekleştirmek. Ancak bu işe en yakın noktaya kadar yaklaşan Obama bile nihai adımı atmaya başaramadı. ABD’de bugün sayıları milyonları bulan evsizlerin ardındaki en belirleyici hikâye sağlık sigortasına olan yüklü borcunu ödemek için evini barkını elen çıkarmak durumunda kalan insanların hikayesidir. ABD belki çok gelişmiş yüksek bütçeli üniversiteleriyle tıp alanında çok ileri araştırma gücüne ve imkanlarına sahip olabilir. Ancak geliştirilen bütün bu bilim ve ilaçların bütün insanlara eşit bir biçimde hizmet olarak ulaştırılması mümkün olmamaktadır, çünkü her şey piyasa ekonomisinin kurallarına göre çalışmakta ve sağlık sadece bedelini ödeyenlerin alabildiği bir hizmet olmaktadır. Koronavirüs ABD’yi tam da bu noktadan vuran çok önemli bir sınav oldu ve gelişmişliğin ölçütleri konusunda ABD’yi çok tipik bir örnek olarak öne çıkardı. Koronavirüs için Türkiye bütün vatandaşlara testinden tedavisine kadar bütün hizmetleri ücretsiz sağlarken, ABD’de en temel hizmetler bile parayla sunulduğu için neticesinde çok başarısız bir sınav vermiş ve şu ana kadar 110 bine yakın vatandaşını kaybederek dünyada bu konudaki bütün klasmanlarda birincilik konumuna yükselmiş oldu. Aynı şey AB ülkelerinin birçoğu için de söz konusu oldu. İngiltere, İtalya, Fransa Hollanda, İsveç ve İspanya bu konuda başı çeken ülkeler oldu. Aslında Almanya haricindeki diğer tüm AB ülkelerinin sağlık sistemleri salgın karşısında felç olurken, daha önemlisi AB ülkelerinin birbirleriyle dayanışma konusunda sergiledikleri acizlik oldu. Kendine nispeten yeten konumunda ve AB’nin başkenti sayılan Almanya’dan bile diğer ülkelere bir yardım gitmedi. Bu işin sıkıntısını en çok çeken İtalya ve İspanya’da o yüzden AB bayraklarına karşı sergilenen tepki görüntüleri, bundan sonra da AB’nin işlevinin iyice sorgulanacağı bir sürece girileceğini haber veriyor. Zaten Brexit dolayısıyla bir düşüş içinde olan AB’nin bundan sonra yoluna nasıl devam edeceği, neye öncelik vereceği hususları ciddi bir tartışma konusu olacağı benziyor.

2. Gelişmiş ülkelerin devlet fonksiyonlarının sorgulanması ve liberal veya neo-liberal siyasetler lehine terk edilen sosyal devlet politikalarının öneminin yeniden keşfedilmesi. Türkiye son zamanlarda bu konuda kendi modelini geliştirmiş bir ülke oldu. Uyguladığı özelleştirme ve serbest piyasa politikaları dolayısıyla bazı tasniflere göre neo-liberal yaklaşımlar yapılsa da hiçbir liberal modelde rastlanmayacak kadar uyguladığı yoğun sosyal politikalar dolayısıyla kendine özgü karma bir modelle temayüz etmiş bulunuyor. Türkiye’nin geleneklerinde ve örfünde derin bir yeri olan “insanı yaşat ki devlet yaşasın” şiarı bu politikalara derinden yön veren bir felsefe olarak işliyor. Bu şiarla birlikte devlet toplumu oluşturan bütün unsurları kendi beden bütünlüğünün organları olarak

bir arada tutmak üzere bir beden siyasetini hayata geçirmeye çalışıyor. Aslında tam da bu beden siyaseti, yani siyasal yapının sağlığı ve bütünlüğü üzerinde durmak dünya siyasetinde korona günlerinde yaşananlar dolayısıyla gelecekte gündemde daha fazla yer bulacaktır. Beden siyasetinin en güçlü aracı aslında adaletten başkası değildir ve bir devletin en önemli fonksiyonunun bu adaleti sağlaması olduğu düşünülür. Bu arada özellikle sağlıkta adalet konusu Soğuk Savaş sonrası dünyanın en önemli gündemlerinden birisi haline gelmiş olsa bile şimdiye kadar özellikle ABD’de bu konuda adalet talebini karşılayacak düzeyde bir düzenlemeye gidilmedi. Aksine “sorumlulukların tamamen piyasanın egemenliğine bırakılmasını, müdahale edilmemesini ve devletin bu konudaki yetkilerinden vazgeçmesini savunan yeni bir sağ kanat iktisadi öğretinin etkisi altında, artık topluma ve ekonomiye müdahale edilmemesi” (Turner, 254) yönünde gelişen sağlık politikalarının getirdiği nokta budur. Kuşkusuz korona sonrası dünyada devletin bu fonksiyonları üzerine yeniden güçlü bir düşünümün gerçekleşmesini bekleyebiliriz. Bunun ne ölçüde bir reforma götüreceğini de birlikte göreceğiz.

3. Yine gelişmiş ülkelerin gelişmişlik endeksi olarak öne çıkardıkları, önemsedikleri ve değer verdikleri üretim ve tüketim çılgınlığındaki önceliklerin değişme baskısı altında kalacağı gerçeği. Silaha, teknolojiye yapılan yatırım yerine insan sağlığına ve bu sağlığın vatandaşlara adil veya eşit bir biçimde ulaştırılmaya çalışılması üzerinde daha fazla durulacaktır. Bu konuda Türkiye, Almanya ve Güney Kore modelinin ön plana çıkacağını söyleyebiliriz. Dünya Sağlık Örgütü tarafından COVID-19’un bir küresel salgın olduğu duyurulduğu andan itibaren Türkiye’nin hemen devreye soktuğu tedbirler yıllardır Türkiye’de geliştirilmiş olan sağlık sisteminin ve politikalarının ne kadar isabetli olduğunu gösterdi. Doğrusu sağlık sisteminde ciddi bir özelleştirme ve özel sektörlün mevcudiyeti de söz konusu olduğu halde bütün sistemi neticede devletin sorumluluğuna ve denetimine bağlayan bir yapı da mevcuttur. Bu tür durumlarda devletin hızlı karar alabilmesi ve uygulayabilmesinin çok önemli olduğu da ortaya çıktı. Kurumların görelî özerklik düzeyleri dolayısıyla gerektiğinde aralarındaki iletişimi sağlamanın bile zor olduğu bazı liberal siyasal rejimlerin bütün ekonomik iriliklerine rağmen bir büyüklük sergileyemedikleri ortada. Devlet irileşmiş ama bir siyasal beden olarak spastik özellikler sergilemeye başlamıştır. Organlar gereken yer ve zamanda gereken müdahaleyi yapamaz hale gelebiliyor. Türkiye’de bu hızlı karar ve müdahaleye imkân veren en önemli sistem özelliğinin yeni geçilen başkanlık sistemi olduğu üzerinde durulacaktır. Bu konuda daha otoriter rejimlerin daha hızlı karar alıp uyguladığına dair salgının ilk günlerinde tedavüle giren tez aslında zamanla Rusya, Çin, İran ve Ortadoğu’nun diktatör rejimlerinin bu süreçten daha fazla etkilenmeye başlamaları dolayısıyla terkedildi. Sadece ABD’nin değil, Rusya ve İran gibi ülkelerin de politika öncelikleri arasında emperyal yayılmaya ve nüfuza verdikleri önem kadar kendi halklarının sağlığına hiç önem vermiyor oldukları bu vesileyle görülmüş oldu ve bu durum bilhassa kendi vatandaşları arasında kendi devletlerinin fonksiyonu üzerinde ciddi bir sorgulamaya yol açacaktır.

4. Sosyal anlamda, özellikle tıp alanında bütün dünyada bilgi akışının sağlanması ve bilginin bazı özel ilaç firmalarının tekeline alınması yerine küresel düzeyde kamusallaştırılması yönünde oluşan talep ve baskı bu yönde bazı sonuçlar doğuracaktır. Aslında salgının başından beri, bu işin salgından faydalanacak ilaç firmalarının bir komplosu olduğu ve her an ellerindeki aşıyla ortaya çıkıp bütün dünyayı kendilerine bağımlı hale getireceklerine dair bir beklenti vardı. Televizyonlarda, gazetelerde, sosyal medya mecralarında bu tür komplo teorileri ve beklentiler bolca ifade edildi. Ancak hastalığa karşı çarelerin gelişmesi hususunda hiçbir merkezi mekanizmanın çalışmadığı, bilakis adem-i merkezi bir mekanizmayla kürenin her tarafında üretilen bilgilerin, en iyi örgütlenmiş taraflarca dikkate alınarak yine kürenin yararına sunulduğu bir durum gözlemlendi. Bu esnada yine Türkiye'nin dünyanın en büyük ve en merkezi ülkesi olmadığı halde, neredeyse bütün bu performansta başı çekmiş olduğu ve bunu da bir basit günübürlük çıkara dönüştürmediği görüldü. Muhtemelen bundan sonra sağlık konusunda ve özellikle söz konusu olan küresel salgına karşı sorumluluk olduğunda bütün dünyada ortak bir yarar ve bilincin gelişmesi hususunda bir manevi baskı oluşacaktır. Çıkar ve kazanç durumu olmadığıda bu tür ilaç ve teknolojilerin gelişmesini hangi motivasyonun sağlayacağı sorusu bütün bilimsel gelişmelere yön veren motivasyonun kapitalizm olduğunu varsayıyor ki, pek de yanlış sayılmaz. Ancak bu kez tam da bu noktada mevcut salgın hadisesine karşı sergilenen çözüm stratejilerinin bu konuyu piyasaya tabi olmaktan çıkarma istidadını göstermekte olduğu söylenebilir.

5. Koronavirüse karşı oluşan uluslararası bilgi paylaşımı, iş birliğinin devam edeceğini öngörebiliriz, ancak bu esnada da dünyanın bütün ülkelerinin vatandaşlarının bireysel sağlık verilerinin takibi noktasında hiçbir insanı dışarıda bırakmayan bir kayıt sisteminin hızla tamamlanması ve geliştirilmesi gerçekleşmiş olacaktır. Aslında bu durum George Orwell'in ters-ütopya edebiyatının en ünlülerinden olan 1984 romanında (Orwell, 1984) otoriter rejimlerin korkunç bir bilgi ve gözetleme imtiyazı olarak öngördüğü bir felaketin bizzat vatandaşlar tarafından kendi devletlerinden istemek durumunda kaldıkları bir düzenleme olmuş olacaktır. Görünen kadarıyla koronavirüse karşı mücadele esnasında her bir bireyin sağlık durumunun gözlemlenmesi için başlatılan bu takip küreselleşmeyle birlikte öngörülen bir ütopyanın aşırı realizasyonunu sağlamış oluyor. Yani filmlere ve bilim-kurgu romanlarının konusu olan bu tablo bugün gerçek olmuş ancak hiç de o film ve romanlardaki gibi bir kâbus veya felaket senaryosu olarak değil. Bu konuda gerçekleştirilen ve bir sisteme dönüştürülen kontrol pratiği bilakis vatandaşlarda yüksek bir memnuniyet de oluşturmuştur. Devletin vatandaşın lehine kurduğu düşünülen bu kontrol ve gözetleme sistemine vatandaşın gönüllü bir katılımı oluyor ve ciddi bir rahatsızlık konusu olmuyor. Doğrusu iletişim teknolojisinin her birimizin cebine yerleştirmiş olduğu akıllı telefonlar üzerinden zaten büyük kısmı uygulanmış olan bu proje şimdi herkesi kapsayacak şekilde gerçekleşmiş olacaktır.

6. İnsanların evlerine kapandıkları iki-üç aylık süre küreselleşmenin bir tezahürü sayılan iletişim teknolojilerinin hayatımıza getirmiş olduğu birçok imkânın, kolaylığın insanlara tanıtımı ve benimsetilmesi için de ilginç bir fırsat

oluşturmuş oldu. Evden çalışma imkânı olan insanlar evden işlerini, dünyanın gündemini takip etmeyi bu süre içinde muhtemelen benimsemiş oldu. Aslında dijital teknolojiler epey zamandır buna gereken bütün fırsatları sağlamıştı. Bulunduğu yerden tele konferans sistemiyle toplantılara katılmak, konferanslar, dersler, iş toplantıları düzenlemek, işini evden yürütüp ağ üzerinden bilgi ve karar havuzuna aktarmak giderek mümkün ve kolay, ucuz ve hatta cazip hale gelmiştir. Ancak teknolojinin sağladığı bu kolaylıklar korona günlerindeki büyük kapanmaya dek bu kadar yaygın bir kullanıma erişmemişti. Oysa korona günlerinde bu imkanlar adeta keşfedildi ve akademik, bilimsel, medyatik veya iş dünyasının buluşmalarının mümkün ve geniş bir mekânı olarak çok yoğun bir kullanıma konu oldu. Elbette kullanan birçok kişinin görüşü, yüz yüze dersin, görüşmenin, mülakatın veya konferansın yerini bu tarz toplantıların tutmadığı yönündedir ama tam tersini söyleyenlerin yekunu da bundan daha az değildir. Uluslararası yorucu seyahatlerin ardından gerçekleştirilen birçok rutin toplantının bu yolla daha masrafsız, etkili ve pekala da aynı sonucu tahsil ettiği görüldükçe bu yolun en azından bundan sonra çok daha yoğun bir şekilde kullanılabileceği öngörülebilir.

7. Koronavirüsün bize en büyük mesajını “sorumluluk” olarak okursak yanılmayız. Bireysel, toplumsal ve uluslararası sorumluluk. Koronavirüsün bir eğitici yanı da ortaya çıkmış oldu böylece. Öyle görünüyor ki, ilk verdiği derslerden birisi, başkalarının sorumsuz davranışlarının hayatımızı tehlikeye atabileceği gibi kendi davranışlarımızla da başkalarının hayatını tehlikeye sokabilme ihtimali. Etiğin temeli de olan bu ilke üzerine sosyal davranışlarımızı düzenlemek esasen medenileşmenin de birincil ölçülerindedir. Sosyal ortamda yaptığımız her davranış başkalarını ilgilendiren, başkalarını etkileyebilecek sonuçları üzerinde de düşünmek zorundaydık. Bunun gafletindeydik, şimdi bu uyarı bizi kendimize getirmiş olmalı. Böylece bireysel özgürlüklerin sınırlarını yeniden hatırlamak veya sorgulamak durumunda kalıyoruz. Hangi davranışlarımız ne kadar bireysel veya kişisel sınırlarımızda kalıyor? Bu konuda herkesin sosyal sorumluluk çerçevesinde kendine çeki düzen vermesi gereken bir büyük bilinç şokuyla karşı karşıyayız.

Tabii şehir hayatında olduğu kadar küresel düzeydeki, uluslararası ilişkilerde de bu durum yeni sorumluluklar getiriyor. Ülkeler, “benim ülkem dahilinde olup biten her şey sadece beni ilgilendiriyor” deme lüksünden vaz geçmek durumunda kalacak. Dünya külfet noktasında bu kadar birbirini etkilerken, ülkelerin kendi içlerinde de dünyanın denetimine daha açık hale gelmesi kaçınılmaz.

Elbette temel insan hakları düzeyinde bir açıklık ve denetimden bahsediyoruz. Bugünlerde koronavirüse kaynaklık etmiş olan Çin’in virüsle mücadelede bütün ülkeleri geride bırakacak kadar ilerleme kaydetmiş olduğu söyleniyor. Ancak bunu bilmemizin bir imkânı yok aslında. Çünkü Çin, bu konuda dünyaya şeffaf davranmadığı için zaten bu sorun patlak verdi. Kendi ülkesinde olup kendi ülkesinde bitmeyen bir şeyi dünyadan gizlediği için yaşanan gecikmenin dünyaya maliyeti ortada. Bugün bile ne kadar doğru veya yanlış söylediğini

kimse kestiremiyor. Böyle ise bile, bundan sonra dünyanın geri kalan tülkelere karşı bilgi gizlememek ve verileri paylaşmak, bu ortak hastalıkla iş birliği içinde mücadele etmek gibi bir sorumluluktan kaçamaz. Bu konuda sorumluluk üstlenmekte kusur işleyenlerin sadece kendilerine değil dünyanın geri kalanına da ciddi bir tehdit oluşturacağı gün gibi ortada.

Sınır Tanımayan Virüsün İronisi

Bir yandan ortak düşmana karşı sergilenen uluslararası dayanışma ülkeleri birbirine yaklaştırıp ortak bir sorun alanında, ortak bir sorumluluk geliştirerek birçok pratikte ve duyarlılıkta birleştirirken bu ortak davranışların insanların arasına fiziksel mesafeler koyarak gerçekleşiyor olması virüsün ironisi gibi. Sınır tanımayan virüse karşı şimdi bütün insanlar birbirlerinden uzaklaşarak, koparak, tecrit olarak birleşiyorlar. Bu da virüsün müthiş ironisi. Hepimizi birbirimizden ayırarak hepimizde ortak bir bilinç, ortak bir dil ve ortak bir duyarlılık geliştiriyor. Konuşarak, birbirlerine yakın durarak, mesafeleri kapatarak sürekli ayrışıp çatışmaya ve didişmeye alışmış insanlar, şimdi bir virüs sayesinde birbirinden uzaklaşarak birleşiyor ve kaynaşiyor. Sadece bu görüntü bile virüsün çok anlamlı, tutarlı ve planlı bir iş yapan akıllı bir virüs olduğu izlenimi veriyor.

Hepimiz aynı dünyadayız ve hepimiz birbirimize karşı sorumluyuz. O kadar ki aramızdaki sorumsuzlar yüzünden hepimiz felakete düşer olabiliriz. O yüzden zararlı şeyler konusunda, “bu sadece beni ilgilendirir” deme lüksüne sahip değiliz. Özgürlüklerimizin nerede birbirimizin özgürlüğüne değdiği, dahası nerede birbirimizin felaketini çağırdığı konusunda daha duyarlı daha sorumlu olmak zorundayız.

Hepimiz belki ilk defa bu ölçekte aynı imtihana maruz kalıyoruz, üstelik bizi bütün ayrılık ve gayrılıklarımıza rağmen aynı yerden vurup birleştiren bir imtihanla. Ama bu imtihana karşı verdiğimiz cevaplar konusunda da ayrıştırmaktan geri durmuyoruz. Bu olayı bile kendi siyasi kazançlarımız için bir fırsata dönüştürmekten geri durmuyoruz. Oysa gözümüzü kulağımızı açıp bu virüsün bize neler söylediğini anlamakla meşgul olmamız gereken bir durumdayız. Cuma namazı, umre veya gece kulübü, Avrupa seyahatleri ve maç müsabakalarını yarıştırmamızın bir alanı haline bile geldi koronavirüs üzerine tartışmalar.

Oysa pratikte gördük ki, bu virüs hiçbirini ayırt etmedi. Kimsenin bu virüsü kendi politik kazanımları için safına çekmeye çalışması da bir kar etmemiş oldu. Bu, öyle kandırılıp safına çekilecek bir virüs gibi görünmüyor. Tam aksine aslında hazır bizi birbirimizden uzaklaştırmışken, sosyal mesafelerimizin anlamlılığı, değeri ve geçerliliği üzerine yeniden düşünmemiz için çok fırsat bile verdi. Bizi uzaklaştırırken ne kadar da birleştiriyor, tam da bu noktadan yola çıkabiliydik. Bize her gün bu davet bir vesileyle geliyor aslında, ama ilk defa bu kadar kesin, bu kadar kararlı ve bu kadar etkili bir biçimde geldi. Göz açıp, kulak verenler oldu olmayanlar oldu elbet.

Türkiye Sosyolojinin Kurallarından Muaf Değil

Türkiye'nin koronavirüse karşı mücadele sürecini son derece başarılı bir biçimde yürüttüğü konusunda kimsenin kuşkusuna yer yok. Sürecin idaresinde 18 yıllık sağlık politikaları ve yatırımlarının gerçekten de bütün dünyaya fark attıracak bir avantaj vermiş olduğu görüldü. Belki hastalığa yakalananların sayısında dünya sıralamasında nispeten yüksek sayılabilecek bir sayı olsa da bu hastaların aldıkları hizmet ve bu hizmetin devlet tarafından karşılanması, ölenlerin hastalığa yakalananlara oranının düşüklüğü noktasında Türkiye'yi muhtemelen sürecin en başarılı iki veya üç ülkesinden biri olarak öne çıkardı. Bu yazı yazıldığı esnada hala süreç devam etmekte olduğundan gün gün hastalığın bulaştığı insan sayısı ile ölen sayısı konusunda değişimler var ancak Türkiye için oldukça başarılı tablo da bariz bir biçimde görülmüyordu. Kuşkusuz, hastalıkla mücadele konusunda sağlık politikalarının başarısı her zaman toplumun da bu konuda aynı başarıyı kaydediyor olduğu anlamına gelmiyor. Ortada bir de hastalıkla ilişkisi dinamik bir etkileşim içinde olan bir toplum vardır ve bütün toplumlar gibi Türkiye toplumu da sosyolojinin kurallarından muaf değil. Diyebiliriz ki, hastalığa karşı sadece tıbbi mücadelede değil, Türkiye'de toplumun böylesi bir salgına karşı ve bu salgına karşı tedbirler karşısında verebileceği tedbirler, mücadelenin başarısı açısından çok önemliydi. Salgının ilk günlerinde bir sokağa çıkma kısıtlamasının uygulanacağı haberleri ilk duyulduğunda İstanbul'un farklı semtlerinde sergilenen farklı davranışlar, bu konuda ezbere birtakım politikaların uygulanmasının da çok yeterli olamayacağını kanıtlıyordu. Aynı şaşkıncı ve beklenmeyen, hesaplanmayan bir reaksiyon Türkiye'nin tamamında hafta sonu uygulanacağı sadece iki saat önce duyurulan bir sokağa çıkma kısıtlamasına karşı toplumda bir anda yaşanan kaotik durum. Genel olarak bu başarılı mücadele performansıyla hiç mütenasip olmayan bu olayın Türkiye'nin o ana kadarki genel görünümüne hiç uymadığı gerçektir ve aslında Türkiye'nin genel durumuna da bir haksızlık sayıldı. Zira Türkiye gerçekten bu değildi. Ama bu konu tam da Türkiye'nin de neticede sosyolojinin genel kurallarından muaf bir toplum olmadığını gösteren önemli bir örnek sağladı.

İş sosyolojinin kurallarına geldiğinde ise çok net, kesin tahminlerde bulunmanın da mümkün olmadığını hemen hatırlamak gerekiyor. Toplumda özellikle bu tür durumlarda kaldığında bireylerin nasıl davranacakları konusunda sosyologlar tarafından türlü türlü modellemeler yapılmıştır. Bütün modellemeler insanın matematik hesaplarla ya kendi bencil çıkarlarıyla hareket ederek toplumu felakete sürükleyebilecekleri veya toplumun felaketinin kendisinin de felaketi olacağını hesabını göz önünde bulundurabileceği arasında salınıp durur.

Şöyle örnekler de vardır:

1. Su kıtlığı var ve yurttaşlar su tüketimini kısımaya sevk edilirler. Eğer her yurttaş kendi çıkarını düşünerek bu isteğe cevap verirse, hiç kimse suyu stoklamayacaktır. Açıkça, her bir kişi tarafından yapılan biriktirme şehrin arzında önemsiz bir etki yapar, fakat münasebetsizliğin olacağı bir gerçek. Diğer taraftan eğer herkes kendi çıkarı için davranırsa, sonuçlar herkes için bir felâket olacaktır.

2. Eğer herkes vergisini ödemezse, devletin işleyişi çökebilir. Aynı şekilde her kişi, kendisi de dahil herkes vergisini ödemeyi tercih ederse vergisini ödemeyen hiç kimse kalmaz. Tabii ki, kişi için en iyisi kendisi dışında herkesin vergi ödemesidir. Fakat herkes böyle düşündüğünde yine bir felaket durumu ortaya çıkar.
3. Üretim fazlası olan birçok yıldan sonra çiftçiler, fiyatların yükselmesi için gönüllü olarak ürünlerini kısmaya karar verirler. Fakat hiçbir çiftçi, fiyat etkilemek amacıyla üretmez, böylece her biri üretebileceğini üretmeye ve ne getirirse getirsin ürettiğini satmaya başlar ve bir kat daha üretim fazlası oluşur (Poloma, 1993, s. 179).

Sonuç

Yukarıdaki tüm değerlendirmeler ve veriler ışığında koronavirüs için alınan tedbirlere toplumun vereceği reaksiyonlar önceden kestirilebilir miydi? Sosyolojide matematiğin işini asıl zorlaştıran şey bu konudaki kültür farkları ve insanların her zaman rasyonel davranmıyor olmalarıdır. Davranışlara korkular, kaygılar yön vermeye başlayınca, sosyoloji de boş durmaz elbet, ona da uygun bir yaklaşımda bulunur.

Bu arada yaşanan baş döndürücü teknolojik gelişmelerle her şeyin kontrol altında olduğu düşüncesine karşılık insan davranışı da içinden çıkılmaz paradoksal mantıklarla çalışır. İşin içine matematiği de katsak, insan davranışının bütün ihtimalleri önceden tüketilemiyor. Yukarıda verdiğimiz örneklerin yanına isterseniz aynı kaynaktan şu örneği de bir kenara yazalım:

“Pek dost olmayan iki ülke askeri bütçelerini hazırlıyorlar. Her bir ülke, daha güçlü bir ordu kurarak diğeri üzerinde askeri avantajı ele geçirmek ister ve her biri buna göre harcama yapar. Sonunda her ikisi de aynı güce sahip olur ve daha da yoksullaşır” (Poloma, 1993, s. 178).

Bugün, birbirlerine karşı, birbirlerini en yaratıcı biçimde ve binlerce kez imha edebilecek silah teknolojilerini üreten devletlerin, kendi insanlarını onurlu bir biçimde yaşatmak için hiçbir şey düşünmemiş oldukları ortaya çıkıyor. ABD’de en temel sağlık hizmetleri için bile dünyanın parası isteniyor, ölenlerin gömülmesi için yakınları bütün varlıklarından vazgeçmek zorunda bırakılıyor. Bir tarafıyla uzaya merdiven dayamış olan insanın, başka bir yanıyla hayatiyet ifadesi bütün yapraklarını döküşünün resmidir bu.

Kaynakça

- Beck, U. (1992). *Risk Society, Towards a New Modernity*, London: Sage.
- Coser, E. L. (1957). *The Functions of Social Conflict*, New York: The Free Press.
- Elias, N. (2000). *Uygurlık Süreci Sosyo-Oluşumsal ve Psiko-Oluşumsal İncelemeler*, Cilt 1, *Batılı Dünyevi Üst Tabakaların Davranışlarındaki Değişmeler*, Ender Ateşman, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Elias, N. (2002). *Uygurlık Süreci Sosyo-Oluşumsal ve Psiko-Oluşumsal İncelemeler*, Cilt 2, *Toplumun Değişimleri bir Uygurlaşma Teorisi için Taslak*, çev. Erol Özbek, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Giddens, A. (2004). *Modernliğin Sonuçları*, çev. Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Karaarslan, F. (2019). *Toplumsal Hafıza: Hatırlamanın ve Unutmanın Sosyolojisi*, İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Koçak, O. (2020). Salgın ve Bellek. *Birikim Dergisi*. Erişim: <https://www.birikimdergisi.com/haftalik/10100/salgin-ve-bellek> (ET: 01.06.2020)
- Orwell, G. (1984). *1984*, çev. Celal Türker (69. Baskı, 2020), İstanbul: Can Yayınları.
- Poloma, M. M. (1993) *Çağdaş Sosyoloji Teorileri*, çev. Hayriye Erbaş, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Sözen, E. (1997). *Medyatik Hafıza*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Turner, B. S. (2011). *Tıbbi Güç ve Toplumsal Bilgi*, çev. Ümit Tatlıcan, Bursa: Sentez Yayınları.
- Yağcı Uzun, S. (2020). Veysel Bozkurt ile mülakat. *Hürriyet*. Erişim: <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sibel-bagci-uzun/salginin-belirsizligi-huzursuzlugu-artirdi-41501744> (ET: 01.06.2020).